

Metodické studie

MOŽNOSTI ZKOUMÁNÍ FORMOVÁNÍ IDENTITY V ADOLESCENCI: ČESKÁ ADAPTACE METODY GIDS

VĚRA KONEČNÁ, ALEŠ NEUSAR, MICHAELA SOKOLIOVÁ, PETR MACEK

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, FSS MU, Brno

ABSTRACT

Possibilities of adolescent identity formation research: Czech adaptation of GIDS method

V. Konečná, A. Neusar, M. Sokoliová, P. Macek

The article introduces the first experiences with Czech adaptation of H. Bosma's GIDS (Groningen Identity Development Scale) method applied in research on seventeen-year-old respondents of the longitudinal study ELSPAC (European Longitudinal Study of Pregnancy and Childhood). One of the objectives is to specify the commitments which a young person forms in four areas – school / leisure time / occupation; friendship / intimate relationship; life / world / society and parents. GIDS is administered in three steps – interview, commitment formulation and questionnaire. The questionnaire (11 items) is designed to measure the strength of commitment and the amount of exploration. We categorized the statements from the perspective of credibility (interviewer's suggestion, following the rules, consistency) and

type (subjective relevance, personal involvement, stability, responsibility). The sample size was different for psychometric analysis of the questionnaire (N=1200) and for categorisation of the statements (N=124). Results confirm there exist two relatively independent scales – strength of commitment including its stability and extent of exploration in particular areas. Reliability of both scales and the questionnaire as a whole is on moderate level.

key words:

identity,
commitment,
strength of commitment,
amount of exploration,
GIDS

klíčová slova:

identita,
závazek,
síla závazku,
míra explorace,
Groningenská škála vývoje identity

ÚVOD

S pojmem identita se setkáváme jak v různých oblastech psychologie, tak i v dalších vědních disciplínách, které se snaží popsat a interpretovat život jedince, sociálních skupin či kultur. V této studii se identitou zabýváme především z vývojově psychologického hlediska, konkrétně se zaměřujeme na možnosti operacionalizace a zkoumání úrovně identity v adolescenci a informujeme o metodice, která byla k tomu účelu adaptována z původní nizozemské verze.

Došlo: 7. 9. 2009; V. K., Fakulta sociálních studií MU, Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: vkonecna@fss.muni.cz

Příprava této stati a prezentovaný výzkum byly financovány z prostředků výzkumného záměru MŠMT ČR MSM 0021622406 „Psychologické a sociální charakteristiky dětí, mládeže a rodiny: vývoj osobnosti v době proměn moderní společnosti“.

V základním psychologickém vymezení pojmu identita se přikláníme k těm názorům, podle kterých jde především o komplexní sebereflexi (a z ní vyplývající zkušenost) než o parciální představy a hodnocení sebe sama (Blasi, 2000; Bosma, Kunnen, 2001). Důležité je, že jednotlivé kognitivní obsahy, které se k této zkušenosti váží, jsou vzájemně propojeny přes zážitek vlastní subjektivity (*self as knower*) a aktérství (srovnej např. James, 1890; Greenwald, Pratkanis, 1984). Pokud budeme přesto identitu vnitřně diferencovat, považujeme ve shodě s dalšími autory (např. Kroger, 2000; Bačová, 2008) za významný sociální aspekt identity (tj. např. vědomí skupinové příslušnosti, spolupatříčnosti či sounáleženosti), dále personální aspekt identity (vědomí důležitých osobnostních charakteristik, vlastní jedinečnosti) a začlenění sebe sama do časových souvislostí (vědomí kontinuity vlastního života, vnímání a interpretace vlastní minulosti, aktuálního stavu a osobní perspektiva). Toto zakotvení sebe sama v určitém čase a v určitých vztazích provází implicitně mnoho prožitků. Vede také, zejména v důležitých okamžicích a událostech života jedince, i k explicitnímu globálnímu sebehodnocení (jako je např. sebeúcta, vědomí vlastní hodnoty, smysluplnost vlastní existence apod. – srovnej Harter, 1997; Bačová, 2003; Macek, 2006).

Jednotlivé aspekty identity se postupně vynořují v psychosociálním vývoji jedince od počátku dětství. V období dospívání je důležité, aby adolescent dokázal sjednotit svoje dřívější i aktuální zkušenosti se sebou samým do konzistentního a smysluplného celku. Tento proces označil před půl stoletím E. H. Erikson (1968) jako utváření tzv. ego–identity a postuloval ho jako vývojový úkol, kterým se uzavřuje psychosociální vývoj jedince v období adolescence.

I když se v posledních desetiletích tento názor značně oslabil a na dosažení identity je spíše než jako na vývojový úkol adolescenta nahlíženo jako na celoživotní osobní projekt (McAdams, 1997), Eriksonovy myšlenky o procesu utváření identity jsou stále vlivné a zřetelně čitelné i v novějších teoretických přístupech. Nejrozšířenější je v tomto směru model statusů identity rozpracovaný J. Marciou (1968, 1980, 1993). Klíčovými koncepty jsou zde pojmy krize (*crisis*) a závazek (*commitment*). Krize (resp. explorace, jak se objevuje v pozdějších pracích) je zde pojata v eriksonovském smyslu, vyjadřuje „vtažení“ do procesu volby a rozhodování v důležitých oblastech současného a budoucího života (přesvědčení, vztahy, volba povolání). Jinak řečeno, jde o proces aktivního hledání a objevování. Zaangažování či závazek¹ vyjadřuje investici a současně zodpovědnost v důležitých oblastech života – člověk se pro něco rozhoduje, přijímá určitý cíl, a tím i program (Marcia, 1980; Macek, 2003a).

Na základě kombinace těchto dvou atributů identity vytvořil J. Marcia model čtyř hypotetických statusů identity: nízká úroveň explorace a absence závazku vede k tzv. difúzní či rozptýlené identitě (*identity diffusion*). V zásadě jde o aktuálně nízkou potřebu sebe-definování a sebezakotvení, přičemž příčiny a setrvávání v tomto stavu mohou být různé. Stav předčasně uzavřené identity (*foreclosure*) je charakteristický přijetím závazku bez předchozí aktivní explorace či sebezkoumání. Člověk si v tomto případě obvykle osvojuje konzistentní obraz sebe a světa v podání, které mu nabízejí důležité autority či instituce (rodiče, škola, církev apod.). Stav moratoria označuje aktivní zkoumání alternativ (vysoká úroveň explorace) a zároveň nepřítomnost pevného závazku identity. Do značné míry jde

¹ Jak slovo závazek, tak i slovo zaangažování považujeme za relevantní překlady anglického termínu commitment. Konkrétní český ekvivalent používáme podle kontextu.

o experimentování s vlastní identitou, o proces více méně nezávazného hledání sebe sama. Stav naplněné identity (*identity achievement*) je charakteristický ujasněním vlastních cílů a záměrem realizovat určitý životní program, kdy člověk integruje svoje osobní zkušenosti a představu o vlastní budoucnosti do smysluplného celku (Marcia, 1966).

Konceptualizace statusů identity J. Marcii inspirovala řadu výzkumů, které měly ukázat, že uvedené statusy identity lze považovat za vývojová stádia utváření identity (v pořadí: rozptýlená identita – předčasně uzavřená identita – moratorium – naplněná identita). Tento předpoklad se však univerzálně nepotvrzuje. Jak uvádějí ve svém kritickém přehledu H. Bosma a S. Kunnen (2001), vedle přetrvávajícího názoru, že typologie statusů objasňuje vývojové proměny identity (např. Waterman, 1999; Meeus a kol., 1999; Kroger, 2003) se stále více prosazuje myšlenka, že stejně důležité je posuzovat individuálně obsahové změny v závazcích a jejich specifický význam.

Výzkum statusů identity evokoval zajímavá témata, ukázal však také určitá omezení, která přináší klasifikace. Kromě přítomnosti či nepřítomnosti hledání možností a již hotových závazků je třeba zvažovat i jejich vzájemnou konfiguraci a osobní důležitost. Naplnění tohoto požadavku je zřejmé např. již v dřívějších výzkumech H. Grotevanta (1987), který v rámci výzkumů statusů identity adolescentů zohledňuje důležitost různých kontextů a dále zejména ve výzkumech H. Bosmy a jeho spolupracovníků (Bosma, 1992, 1995; Bosma, Kunnen, 2001; Lannegrand-Willems, Bosma, 2006).

Podle tohoto autora je základem identity jedince vědomí jeho závazku (*commitment*) v oblastech života, které považuje za důležité. Jeho zaangažování je více méně vědomou volbou kam směřovat v dané oblasti života, resp. je přijetím určitého rozhodnutí po období hledání různých alternativ. To, že přijetí závazků naplňuje jedince smyslem identity, je dáno i tím, že vedle osobní relevance má zaangažování se i svůj sociální význam a hodnotu. H. Bosma cituje v této souvislosti E. Bourneho: „...skrze své závazky poznávám sebe a budu poznatelný pro druhé“ (Bourne, 1978, s. 234).

Závazek přitom chápe H. Bosma velmi široce. To souvisí s jeho kritikou kategorizace statusů identity podle klasifikace přítomnosti či nepřítomnosti závazku a explorační. Uvádí, že lépe než o jeho přítomnosti či nepřítomnosti bude vhodnější mluvit o míře (tj. určitém stupni) zaangažovanosti či závazku. Povaha závazku je určena osobní investicí, osobním nasazením, mírou zaangažování se. Závazek se stává cílem jednání člověka, jeho hloubku a sílu vyjadřuje míra ochoty překonávat překážky, aby jedinec tohoto cíle dosáhl, příp. se ho vzdal. V tomto smyslu může mít závazek více podob – může jít o osobní názor, přesvědčení, postoj, preferovanou hodnotu, o závažné životní rozhodnutí či životní program (Bosma, 1985, 1992).

GRONINGENSKÁ VÝVOJOVÁ ŠKÁLA IDENTITY (GIDS²)

Na základě výše uvedených myšlenek vytvořil H. Bosma metodiku, která slouží ke zkoumání identity a jejího vývoje s ohledem na různé oblasti života (Bosma, 1985). Na jejím základě je možné stanovit závazky, které si mladý člověk v daných oblastech či sférách života formuje. Mezi tyto oblasti autor zařazuje: světónázor (*philosophy of life*), rodiče (*parents*), přátelství (*friendship*), školu – povolání –

² V originále The Groningen Identity Development Scale.

volný čas (*school – occupation – leisure time*), osobní charakteristiky (*personal characteristics*) a partnerské vztahy (*intimate relationships*). K těmto oblastem se vztahují určité vývojové úkoly, se kterými se v různém období života dospívající setkávají nebo budou setkávat. Kromě zjišťování obsahu závazků se metodika také snaží měřit úroveň explorační v dané oblasti a pomyslnou sílu formulovaného závazku (spojenou s jeho splněním, udržení si nebo se změnou).

Pro každou oblast je metodika administrována ve třech krocích. První představuje polostrukturovaný rozhovor, jehož obsah je podobný rozhovoru, které používá pro výzkum statusů identity J. Marcia (Bosma, 1985). Respondent je zde otázkami veden k uvědomění a vyjádření, co je pro něj v dané oblasti důležité, zda se ve svých názorech liší od jiných lidí, jakým způsobem se jeho názory a postoje vyvíjely, a jak jeho stanoviska vnímají rodiče. Cílem tohoto procesu je jednak pojmenování závazků (vybavení z paměti a zpracování), ale také jejich specifikace prostřednictvím vyjádření konkrétního chování v rámci dané oblasti.

Poslední otázka rozhovoru je shrnující a podněcuje respondenta k druhému kroku, kterým je zformulování jednoho nebo i více závazků. Ve třetím kroku se respondentem zvolený, nejdůležitější závazek stává předmětem dalšího posuzování. Prostřednictvím dotazníku (celkem 32 položek) se ve dvou škálách zjišťuje tzv. síla závazku a míra (stupeň) explorační. Korelace mezi škálou síly závazku a mírou explorační se pohybuje na slabé a statisticky nevýznamné hodnotě, což naznačuje, že obě škály jsou na sobě vzájemně nezávislé (Bosma, 1985, 1992).

Uvedená metodika poskytuje ve srovnání s dalšími podobnými možnost kvantifikace míry explorační a síly konkrétního závazku v určité oblasti života. Přes svou originalitu se však potýká s dvěma zásadními problémy – časovou náročností a obtížností. GIDS může trvat až tři hodiny v závislosti na věku a zkušenostech respondenta (užití metody je omezeno spodní věkovou hranicí 14 let). Další potíží je vysoká intelektuální abstraktnost mnohých otázek z dotazníku³.

ADAPTACE GIDS V RÁMCI LONGITUDINÁLNÍHO PROJEKTU ELSPAC

Jak již bylo uvedeno, cílem tohoto sdělení je uveřejnění prvních zkušeností s adaptací metodiky GIDS, která byla použita u sedmnáctiletých respondentů – účastníků české psychologické části mezinárodního longitudinálního projektu ELSPAC⁴. Z provedeného předvýzkumu vyplynula nutnost tuto metodu vhodně zkrátit a přepracovat a zároveň zachovat to cenné, s čím její autor přišel – zejména formu rozhovoru, způsob dotazování, témata a možnost určité kvantifikace závazků a explorační.

³ V původním výzkumu, který vedl ke konstrukci metodiky, se tato skutečnost tolik neprojevila, protože respondenty byli především vysokoškolští studenti. Nicméně autor je si tohoto problému částečně vědom a zdůrazňuje, že při vyplňování dotazníku je důležitá spolupráce a komunikace mezi respondentem a zaškoleným administrátorem metody (Bosma, 1985).

⁴ ELSPAC (European Longitudinal Study of Pregnancy and Childhood) je mezinárodní projekt zaměřený na identifikaci současných rizik zdravého a optimálního vývoje dítěte. V ČR se realizuje od r. 1991 jednak jako převážně medicínský epidemiologický výzkum (Kukla, 2008) a od r. 1999 také jako intenzivní longitudinální psychologický výzkum (viz např. Smékal, Macek, 2002; Smékal, Lacinová, Kukla, 2004; Macek, Lacinová, 2006; Ježek, Lacinová, 2008). Pátá etapa sběru psychologických dat, v jejímž rámci byla administrována i česká verze metody GIDS, proběhla v Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií Masarykovy Univerzity v Brně v období květen 2008 – červen 2009.

VÝZKUMNÝ SOUBOR

Zkoumaný soubor tvoří dospívající ve věku 17 let zapojení do longitudinálního projektu *ELSPAC*. Pro účely této předběžné studie jsme z 517 provedených vyšetření vybrali 30 rozhovorů vedených různými tazatelkami (viz tab. 1). Kritériem výběru bylo zpracování rozhovorů z přibližně stejného časového období a variabilita tazatelek, výběr tedy nebyl zcela náhodný. Vybrané rozhovory byly provedeny v období od června do října 2008. Respondenti přicházeli k vyšetření samostatně bez doprovodu rodičů.

Tab. 1 Popis souboru

		Typ školy						Celkem	
		Učňovský obor		Maturitní obor		Gymnázium			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Pohlaví	Muži	3	21,4	3	21,4	8	57,1	14	100
	Ženy	0	0	9	56,3	7	43,8	16	100
Celkem		3	10	12	40	15	50	30	100

METODA

Metodika GIDS (Bosma, 1985) musela být pro účely našeho longitudinálního výzkumu přizpůsobena. Hlavními kritérii byly tematické cíle stanovené výzkumným záměrem pro věkovou kohortu 17 let a dále časové možnosti.

Adaptace metody probíhala v několika krocích. V první fázi přeložili dva nezávislí překladatelé celou metodiku GIDS z původního anglického znění. Jejich překlady připomínkovali členové výzkumného týmu ELSPAC. Ve druhé fázi šlo především o nutné zkrácení celé metody z časových důvodů⁵.

Z šesti tematických oblastí originální verze GIDS jsme zařadili témata „škola, volný čas, budoucí profese“, „život, svět a společnost“ a „rodiče“. Z témat přátelství a partnerské vztahy jsme vytvořili jednu oblast, kterou jsme obecně pojmenovali jako „vztahy“. Nevyužili jsme téma „osobnostní charakteristiky“, o kterých se dozvídáme mnohé prostřednictvím jiných metod použitých v rámci longitudinálního výzkumu. Při aplikaci metody v rámci samostatného výzkumného projektu doporučujeme tuto oblast zařadit.

Na základě zkušeností s pilotním zadáváním metody jsme do naší škály zařadili jedenáct položek, které dobře rozlišovaly mezi silou závazku a množstvím explorační. Dalším kritériem pro výběr otázek byla jejich srozumitelnost a univerzálnost (u většiny závazků se na ně dalo dobře odpovědět). Dále jsme pozměnili posuzovací škálu pro jednotlivé položky dotazníku z pětibodové na čtyřbodovou – středová alternativa „nevím“ se v souvislosti s možností asistence tazatelek ukázala jako nadbytečná.

Rozhovor a způsob zadávání adaptované metodiky GIDS

Stejně jako v původní Bosmově metodě je cílem rozhovoru zjistit, jaké si formulují respondenti v jednotlivých oblastech (škola, vztahy, společnost, rodiče) závazky.

⁵ Po rozhovoru respondenti vyplňují na počítači další dotazníkové metody, které jsou součástí psychologického vyšetření v sedmnácti letech. Celé vyšetření trvá průměrně tři hodiny. Ukázkou rozhovoru věnovaného oblasti rodiče uvádíme v příloze 1.

Jak vyplývá z výše uvedeného pojetí H. Bosmy, závazky mohou být formulovány v poměrně široké paletě kvalitativně odlišných tvrzení. Proto se v rámci rozhovoru s respondenty snažíme slovu „závazek“ vyhnout a nahrazujeme jej obecněji „výrokem“. V úvodu rozhovoru je respondent požádán, aby vypovídal o událostech ve svém životě, svých rozhodnutích, názorech a postojích, které jsou pro něj v současné době osobně důležité. Každý rozhovor začíná tématem škola – volný čas – budoucí profese, pak následuje oblast přátelství – partnerské vztahy, dále život – svět – společnost a nakonec je prezentováno téma rodiče.

Polostrukturovaný rozhovor v rámci každé oblasti sleduje pokaždé stejnou linii. Začíná obecnějšími otázkami, jak danou oblast respondent vidí, následují otázky srovnávající jeho názory s pohledem přátel nebo rodičů, v závěru se zjišťuje, jestli a jakým způsobem se jeho postoje v průběhu dosavadního života proměňovaly a vyvíjely. Na konci každé oblasti je poslední shrnující instrukce: „Pokuste se, prosím, písemně shrnout, co je pro vás v této oblasti osobně nejdůležitější. Mluvili jsme o několika tématech, tak to může být i více věcí.“ Toto shrnutí zapisuje respondent na arch papíru, kde je u každé z oblastí zmíněná instrukce znovu písemně uvedena. Po sepsání výroku se přechází k vyplnění dotazníku, který se týká daného výroku (viz dále). Celý proces se opakuje pro všechny čtyři oblasti. Po vyplnění dotazníku o poslední oblasti je respondent tážán, zdali není v jeho životě ještě něco důležitého, co nebylo doposud zmíněno. Pokud ano, následuje sepsání výroku a vyplnění dotazníku.

Tazatelkami byly zacvičené studentky vyšších ročníků magisterského studia psychologie. Mohly mírně přizpůsobovat jednotlivé otázky či jejich pořadí dle toho, co již respondent řekl, dle způsobu a úrovně uvažování respondenta apod. Zároveň bylo nutné u některých otázek, týkajících se longitudinálně sledovaných jevů a závěrečného shrnutí, dodržovat přesné znění. Tazatelky se doptávaly v případech, že byla odpověď na kteroukoliv otázku nejasná, vágní, příliš obecná nebo ji hodnotily jako méně konzistentní. Obecně jde o jednu úroveň doptání se, v případě, že je odpověď z jakéhokoliv důvodu nedostatečná. Celý rozhovor byl se souhlasem respondenta snímán videokamerou a byl z něj pořízen zvukový záznam.

Kritéria upravování původních výroků respondentů

Výrok, který respondenti zapisují do záznamového archu (na základě poslední shrnující otázky v dané oblasti), nemusí vždy vyhovovat potřebám dalšího výzkumného zpracování. Některé výroky mohou být příliš vágní, nejasné, obsahově víceznačné, vnitřně obsahově nekonzistentní apod. Proto bylo třeba stanovit pomocí konkrétních kritérií, jak má vypadat výrok, který je přijatelný z hlediska dalších analýz.

Rámcová pravidla přijatelného, tj. posuzovatelného výroku bychom mohli stručně shrnout následujícím způsobem: Výrok by měl být formulovaný pozitivním způsobem v oznamovací větě (nikoliv otázkou). U negativně formulovaných výroků je třeba odlišit, zdali negativní formulace značí, že je téma pro respondenta důležité, či nikoliv. Např. pokud se respondent nezajímá o politiku a sděluje, že v jeho životě nehraje žádnou roli, pak se tazatel snaží doptat, co je pro respondenta v této oblasti života opravdu osobně důležité. Pokud ovšem respondent například aktivně vystupuje proti aktuální komunální politice, chce změnit prostředí, ve kterém žije – jde tedy o „aktivní nezájem“, pak se s daným výrokiem pracuje dále. Výroky, které jsou jednoslovné, příliš stručné, obecné a vágní tazatel zaznamená a v komunikaci s respondentem se je snaží následně více rozvést a vhodnými otázkami ho dovést ke konkretizaci, či podrobnějšímu vyjádření (např. Co tím myslíš? Mohl bys to říct celou větou? Mohl bys to nějak rozvést? Co konkrétně si pod tím mám

představit?). Výrok by měl být formulovaný v první osobě nebo musí být jinak zřejmé, že se jasné vztahuje k osobě respondenta. Zajímá nás respondentův osobní názor, nikoliv, jak se na určité věci dívají lidé obecně (např. důležitý je životní styl; pro člověka je rodina významná ap.). Pokud má tazatel pochybnost o důležitosti (významnosti) výroku pro respondenta, doptává se dále, zda to, co napsal, je pro něj opravdu osobně důležité. Tím se snaží eliminovat všeobecně sociálně žádoucí tvrzení (např. „škola je důležitá“).

Až poté, co respondent sepíše své shrnutí (výrok) a případně si vybere, co je v rámci daného shrnutí pro něj nejdůležitější, se může tazatel za pomoci respondenta snažit výrok vhodně upravit, pokud je to třeba. Asistence tazatelů má podporovat autentičnost vyjádření respondentů, ale zároveň má přispívat k dosažení určité jasnosti, a tím i interpretovatelnosti jejich výroků.

Někdy se stává, že respondenti napíší výrok, který v sobě zahrnuje tematicky a obsahově odlišné názory. V tomto případě jsou dotázáni, zdali mezi tím, co napsali, je pro ně něco osobně tak důležité, že jsou pro to např. i ochotni něco udělat, nějak se angažovat, či se např. něčeho vzdát. Pokud je pro respondenty obtížné rozhodnout se např. mezi dvěma výroky, které hodnotí jako stejně osobně důležité, pak se dotazník vyplňuje dvakrát.

Dotazník a způsob jeho vyplnění

Všechny otázky v dotazníku jsou směřovány k respondentově vybranému, případně upravenému výroku, který se pro přehlednost do dotazníku přepíše. Tento dotazník se vyplňuje pro každý výrok reprezentující určitou oblast života zvlášť. V případě několika obsahově různých a zároveň stejně významných výroků je možné jej vyplnit v jedné oblasti i vícekrát. V situaci, že respondent nezformuluje žádný výrok (ani po opakované pobídce) či v případě, že jeho výrok nesplňuje stanovená kritéria pro přijatelný výrok a ani ho není schopen (či to není možné) vhodně upravit, se dotazník nevyplňuje.

Dotazník obsahuje položky, které se vztahují ke dvěma sledovaným dimenzím – k síle závazku (šest položek) a k exploraci (pět položek). Tyto položky byly vybrány z původní metodiky GIDS v průběhu pilotáže. Prezentovaná česká verze obsahuje navíc tři další položky ověřující míru zangažovanosti ve vybraném výroku, otázku, jak k tomuto názoru respondent dospěl, a jak dlouho si něco podobného myslí. Do dotazníku byly zařazeny především z důvodu ověření celkové kvality výroků. Toto sdělení neprezentuje analýzu těchto položek.

Vzhledem k tomu, že položky jsou formulovány univerzálně, aby se daly vztáhnout ke všem zformulovaným výroků, může se stát, že u některých výroků nepříliš dobře formulačně přesně. Zde je nutné jejich znění mírně poupravit, aby neztratily původní význam, ale současně aby na ně mohl respondent adekvátně odpovědět. Respondenti vyjadřují své odpovědi na čtyřbodové škále s nuceným výběrem (nesouhlas, částečný nesouhlas, částečný souhlas, souhlas)⁶.

Kategorizace výroků

V rámci vybraných rozhovorů bylo shromážděno celkem 124 výroků, které vyjadřovaly závazky ve zkoumaných oblastech života. Výroky posuzovali nezávisle na sobě tři posuzovatelé. K dispozici měli záznamy (protokoly) z rozhovorů, dále jejich zvukový záznam a videonahrávku. Míra shody mezi posuzovateli byla zjišťována Cohenovým kappou.

⁶ Dotazník uvádíme v příloze 2.

Kategorizace kvality či úrovně závazků vychází z výše uvedeného teoretického vymezení. Na tomto základě a s využitím zkušeností z pilotážních rozhovorů jsme stanovili tři typy závazků, podle nichž tři posuzovatelé zařazovali jednotlivé výroky respondentů do tří kategorií. Dílčími kritérii, podle kterých byly výroky zařazovány, byly *míra zangažovanosti* (věnovaná energie a aktivita), *subjektivní důležitost* pro osobu respondenta, *stabilita*, resp. *přesah do budoucnosti* a *míra osobní zodpovědnosti*.

Za nejslabší typ závazku považujeme všeobecný **názor**. Respondent si něco myslí (vymyslí nějaký výrok), ale vše nasvědčuje tomu, že daný názor pro něj není subjektivně důležitý, míra zangažovanosti je nízká. Nelze vyloučit, že v řadě případů jde spíše o artefakt dané metody, než o nějakou skutečnost či ideu, která ovlivňuje jedincův život. Do této kategorie řadíme i tzv. společenská klišé, tj. výroky, se kterými souhlasí téměř každý i bez osobní relevance, víceméně neměnné hodnoty typu „nejdůležitější je zdraví“, „že spolu dobře doma vycházíme“ apod. Podobně jsme do této kategorie zařadili např. i výrok „životní styl, protože každý má svůj. Tak i já mám svůj osobní...“ nebo výrok typu: „Že rodiče poskytují zázemí, jsou oporou“. U těchto typů výroků očekáváme v hodnocení respondentů spíše nižší sílu závazku i explorační.

Dalším typem jsou **osobní názory**. Ty jsou obvykle lépe artikulovány a bývají osobnější. Z formulace výroku i po shlédnutí videozáznamu je zřejmé, že daný výrok je pro respondentův život subjektivně důležitý. Přesto se nedá říci, že by míra zangažovanosti byla příliš vysoká, přesah do budoucnosti je nejistý, stejně jako i míra zodpovědnosti. Zařadili jsme sem např. „Zatím je pro mě nejdůležitější volný čas. Ale myslím, že časem by se to mělo změnit, protože budoucí profese bude důležitější. Volný čas znamená volno bez stresu, povinností a zábavu, koníčky.“ U těchto typů výroků předpokládáme, že respondenti v jejich hodnocení budou vyjadřovat spíše vyšší sílu závazku a střední míru explorační.

Třetí kategorií je **závazek** v užším slova smyslu. Jde o výrok subjektivně důležitý, osobně významný, specifický (výrazně ovlivňuje respondentův život). Je spojen s vysokou mírou osobní zangažovanosti, se zodpovědností, často i s konkrétním očekáváním a osobní investicí směrem k budoucnosti. Např. „Každý člověk by si měl najít svoje životní hodnoty a těm se poté (různými aktivitami) věnovat. Pro mne je to snaha zlepšit svět. I když je tato idea možná naivní, je to můj životní cíl (zlepšení světa po morální i ekologické stránce)“. Nebo „Důležité je uvědomit (snažit se uvědomovat si) co je pro mne hlavní v životě. Čemu chci věřit a k čemu se „upínat“. U mně je to Bůh a přátelství.“ U těchto typů výroků očekáváme ze strany respondentů hodnocení, které bude vyjadřovat vysokou sílu závazku. Míra explorační zde může variovat v závislosti na potřebě zjišťování dalších informací.

Míra shody mezi třemi posuzovateli se při kategorizaci do tří zmíněných typů závazků celkově pohybovala v rozmezí hodnot 0,52 – 0,79. Největší shody dosahovali posuzovatelé v oblasti „vztahy“, nejnižší pak v oblasti „rodiče“. V případě neshody jsme zvolili jako typ závazku modus tří posuzovatelů. Nejčastěji se objevovaly závazky typu „osobní názor“ (49 %). Dále výroky hodnocené jako „závazky“ (42 %) a nejméně často výroky typu „názor“ (9 %). Rozdíly mezi muži a ženami nebyly statisticky významné ($\chi^2(2) = 2,52$, $p = 0,28$). Statisticky významné rozdíly nebyly taktéž nalezeny v úrovni závazků v rámci jednotlivých oblastí ($\chi^2(8) = 13,34$, $p = 0,10$).

Vyroky respondentů byly dále hodnoceny z hlediska jejich důvěryhodnosti. Tato charakteristika má postihnout, do jaké míry je výpověď autentická v tom smyslu, že se nejedná o artefakt metody, ale o spontánní vyjádření dotazovaného respondenta. Důležité zde je, že výrok nebyl posuzován jen sám o sobě, ale i v kontextu

dalších výpovědí a celkového chování respondenta. Posuzovatelé hodnotili, jak byla dodržena pravidla vedení rozhovoru ze strany tazatele a také to, do jaké míry mohl tazatel ovlivnit respondenta sugestivním kladením otázek. Výrok byl hodnocen dvěma kategoriemi – jako „důvěryhodný“ a „nejsem si jistý/á důvěryhodností“.

Míra shody mezi třemi posuzovateli se v případě hodnocení důvěryhodnosti výroků pohybovala na úrovni 0,31 až 0,74. V případě neshody jsme kategorizovali výrok jako modus tří posuzovatelů. Nejvyšší úrovně shody dosáhli posuzovatelé v oblasti „vztahy“, nejnižší v oblasti „škola“. Za důvěryhodné jsme považovali 86 % všech výroků. U zbývajících 14 % (N = 17) výroků vyhodnocených jako druhá kategorie „*nejsem si jistý/á důvěryhodností výroku*“, bylo mezi posuzovateli diskutováno, zdali je z dalších analýz vyřadit, či ne. Žádný z nich z dalších analýz nebyl vyloučen.

Psychometrické vlastnosti dotazníku

Posuzovali jsme, zda je dotazník dostatečně vhodný nástroj pro měření dvou charakteristik zjištěných závazků – jejich síly a relevantní explorační v dané oblasti. Podstatné úpravy originální verze dotazníku nás v první řadě vedly k analýzám některých psychometrických vlastností – faktorové struktury, reliability a vzájemné ne/závislosti položek a škál dotazníku. Pro tuto analýzu jsme využili všechny aktuálně dostupné dotazníkové data (N = 290, počet závazků = 1200). Znamená to, že každý z respondentů vstoupil do analýzy se svými dotazníkovými daty čtyřikrát nebo pětkrát (podle počtu zkoumaných oblastí) jako tzv. pseudoosoba. Data nemají normální rozložení, distribuce je zešíklená, což lze považovat za poměrně běžné u tohoto typu metody s posouzením na čtyřbodové škále.

Očekávali jsme dvoufaktorovou strukturu s nezávislými faktory reprezentujícími závazek a explorační. Analýza hlavních komponent s rotací Varimax nám poskytla strukturu, v níž se jako nejvíce problematická ukázala položka č. 3 („Dává vám to pocit, jak chcete žít?“), která nevstoupila s dostatečně velkým nábojem (0,40) ani do jednoho faktoru, proto byla z dalších analýz vyřazena. Domníváme se (dle analýzy nahrávek), že jde o otázku, která byla poměrně často špatně pochopena a která vyžadovala jak po respondentech, tak tazatelkách nejvyšší úroveň abstrakce. Kritériu vlastní hodnoty (eigenvalue) > 1 vyhovovalo rovněž řešení pro tři faktory, nicméně dvoufaktorové řešení vyhovuje nejlépe teoretickému předpokladu (viz tab. 2).

Tab. 2 Rotovaná faktorová matice (Metoda hlavních komponent, rotace Varimax)

	I.	II.
1. Děláte pro to něco?	0,371	0,466
2. Jak moc nad tím přemýšlíte?	0,071	0,587
4. Zajímáte se, co si o tom myslí ostatní?	-0,067	0,742
5. Mohl/a byste se toho vzdát?	0,677	0,061
6. Bavíte se o tom s druhými?	-0,045	0,793
7. Myslíte si, že se toho budete držet i v budoucnosti?	0,680	0,111
8. Kdyby s tím někdo nesouhlasil, byl byste ochoten to bránit?	0,480	0,315
9. Myslíte si, že můžete změnit názor?	-0,677	0,072
10. Jste o svém názoru přesvědčený/á?	0,658	0,132
11. Mění se to v poslední době?	-0,460	0,140

Prezentovaná dvoufaktorová struktura vysvětluje celkem 43 % rozptylu a ve všech oblastech zůstává stabilní. První faktor odpovídá dimenzi „síla závazku“, druhý dimenzi „explorace“. Mírně problematickou zůstává první položka „Děláte pro to něco?“, která sytí oba faktory, tento jev se silněji projevuje v oblastech *život, svět a společnost a rodiče*. Tab. 3 ukazuje, jak koresponduje zjištěná struktura s původním přiřazením jednotlivých položek k jedné či druhé škále.

Tab. 3 Zařazení položek do škál

Položka	Původní GIDS	Adaptace GIDS
1. Děláte pro to něco?	síla závazku	množství explorace/ méně síla a stabilita závazku
2. Jak moc nad tím přemýšlíte?	množství explorace	množství explorace
3. Dává vám to pocit, jak chcete žít?	síla závazku	síla a stabilita závazku
4. Zajímáte se, co si o tom myslí ostatní?	množství explorace	množství explorace
5. Mohl/a byste se toho vzdát?	síla závazku	síla a stabilita závazku
6. Bavíte se o tom s druhými?	množství explorace	množství explorace
7. Myslíte si, že se toho budete držet i v budoucnosti?	síla závazku	síla a stabilita závazku
8. Kdyby s tím někdo nesouhlasil, byl byste ochoten to bránit?	síla závazku	síla a stabilita závazku
9. Myslíte si, že můžete změnit názor?	množství explorace	síla a stabilita závazku
10. Jste o svém názoru přesvědčený/á?	síla závazku	síla a stabilita závazku
11. Mění se to v poslední době?	množství explorace	síla a stabilita závazku

Nejvýznamnější rozdíl oproti původní verzi metody se týká položek č. 9 a 11. Originálně byly označeny jako explorační, nicméně v naší adaptaci se obě chovají jako měřítka stability výroku, příp. otevřenosti ke změně tohoto výroku. Tyto položky mají poměrně velkou zápornou korelaci s položkami síly závazku. Tento vztah je smysluplný: čím neochotnější je respondent ke změně, tím stabilnější a silnější je jeho výrok.

Pro analýzu vzájemné ne/závislosti škál síly závazku a množství explorace jsme použili Pearsonův korelační koeficient ($r = 0,185$, $p < 0,01$). Z velikosti korelace usuzujeme na slabý vzájemný vztah mezi oběma škálami. Tento vztah je však statisticky významný zejména v důsledku velkého množství respondentů ($N = 1200$).

Tab. 4 Reliabilita dotazníku

	Síla	Explorace	Celý dotazník
Škola/volný čas/budoucí profese	0,46	0,51	0,52
Přátelské/partnerské vztahy	0,59	0,56	0,59
Život, svět a společnost	0,63	0,66	0,68
Rodiče	0,65	0,61	0,67
Všechny oblasti	0,60	0,60	0,62

Ukazatele vnitřní konzistence (Cronbachovo alfa) pro obě subškály i celý dotazník v jednotlivých oblastech uvádí tab. 4. Tyto hodnoty lze považovat pouze za částečně uspokojivé s ohledem na nízký počet položek ve škálách. Na hodnotách reliability můžeme pozorovat tendenci k jejich zvyšování v průběhu rozhovoru. Může se jednat o vliv adaptace respondentů na způsob vyplňování dotazníku.

Souvislosti mezi kategoriemi závazků a jejich charakteristikami

Ověřovali jsme předpoklad, že výše uvedené kategorie závazků (názor, osobní názor, závazek v užším smyslu) se budou od sebe navzájem odlišovat v obou charakteristikách závazku. I když hodnota F-testu zůstala těsně pod hranicí statistické významnosti, předpokládaný trend je naznačen: vyšší „kvalita“ závazku se spojuje s vyšší silou tohoto závazku (viz tab. 5).

Tab. 5 Síla jednotlivých typů výroků

	N	M sum	SD	Min	Max	df	F	p	eta ²
názor	11	16,72	2,65	12	21	2, 121	2,78	0,066	0,04
osobní názor	61	17,66	2,00	11	22				
závazek	52	18,15	1,63	14	22				

Pro charakteristiku množství explorační jsou rozdíly mezi třemi kategoriemi výroků výraznější: čím vyšší je „kvalita“ závazku, tím vyšší je úroveň explorační, která se týká obsahu výroku (viz tab. 6). Také výsledky post hoc testu (Scheffeho test) ukázaly statisticky významné rozdíly mezi všemi typy výroků.

Tab. 6 Množství explorační u jednotlivých typů výroků

	N	M sum	SD	Min.	Max.	df	F	p	eta ²
názor	11	9,64	2,38	6	14	2, 121	9,23	< 0,001	0,13
osobní názor	61	11,98	2,79	5	16				
závazek	52	12,54	1,98	7	16				

Také důvěryhodnost, kterou jsme zavedli jako doplňkový atribut pro posuzování kvality výroku, souvisí s oběma sledovanými charakteristikami. Výroky s problematickou, nízkou důvěryhodností vykazují statisticky významně nižší sílu závazku ve srovnání s důvěryhodnými výroky ($F(1, 122) = 7,04, p < 0,01, \eta^2 = 0,06$), stejně jako i signifikantně nižší míru explorační ($F(1, 122) = 4,46, p < 0,05, \eta^2 = 0,04$).

DISKUSE

Řada výzkumů indikuje, že právě v období pozdní adolescence a následné etapě vynořující se dospělosti, mají osobní závazky velkou rozmanitost (Berzonsky, Adams, 1999; Van Hoof, 1999; Arnett, 2004; Reitzle, 2006). V této souvislosti se objevují upozornění (Kunnen, Bosma, 2003; Bosma, Kunnen, 2008), že výzkumy (především průřezové), které se v této životní etapě zaměřují pouze na explorační a sílu závazku, nemohou být dostatečně nosné pro zkoumání identity. Dochází zde nejen ke kvantitativním změnám (ve smyslu rozsáhlejší explorační a vyššího

zaangažování se), ale i ke změnám kvalitativním, které často vedou k re-definici dřívějších závazků. Závazky podléhají změnám v čase, mění se nejen s věkem jedince, ale i vzhledem ke konkrétní životní situaci. Na jedné straně je tu tendence v zájmu stability ve vztahu k sobě i druhým lidem závazky „plnit“, na druhé straně je nelze (zejména ve fázi psychosociálního moratoria) chápat jako rigidní neměnné struktury, na kterých je nutné v zájmu stability za každou cenu ulpívat. Proto se jako nosné pro výzkum identity ukazují proměnné zjišťující obsah závazků, jejich existenci (kvantitu) v různých oblastech života, jejich pevnost a subjektivní důležitost. I když chceme závazkům porozumět především z vývojového hlediska, je důležité znát i aktuální kontext, ve kterém se formují a realizují. Jinými slovy řečeno, je potřebné hledat možnosti operacionalizace asimilačních a akomodačních procesů adaptace, které s vytvářením závazků a jejich realizací souvisejí (Bosma, Kunnen, 2001; Macek, 2003b).

Originální metoda GIDS a její česká adaptace se snaží postihnout řadu výše zmíněných aspektů utváření identity. Její velkou předností je, že kombinuje kvalitativní a kvantitativní ukazatele při zkoumání vývoje identity. To byl také hlavní důvod, proč jsme ji zařadili do dlouhodobého longitudinálního výzkumu, jehož hlavním cílem je postihnout důležité mezníky a faktory psychosociálního vývoje osobnosti od dětství do dospělosti. Poprvé byla zařazena do psychologického vyšetření u kohorty sedmnáctiletých a její zařazení předpokládáme i v dalších vlnách longitudinálního šetření.

Naše adaptace přebírá z nizozemského originálu základní teoretický koncept i praktický postup, nicméně v mnohém se od původní verze také odlišuje. Tyto rozdíly se týkají rozhovorové části, která byla zkrácena a podstatné změny jsme provedli také v dotazníku. Průměrně dvouhodinové vyšetření nám poskytlo obsahově zajímavý a informačně hodnotný rozhovor, jehož primárním cílem byl získat osobně významných výroků různé kvality a povahy (názory, postoje, závazky v užším slova smyslu) v jednotlivých tematických oblastech (škola / volný čas / profese, přátelské / partnerské vztahy, život / svět / společnost, rodiče). U těchto výroků jsme kategorizovali jejich důvěryhodnost (míra sugesce, dodržení pravidel, konzistentnost) a typ (subjektivní důležitost, osobní zaangažovanost, stabilita, zodpovědnost). Dotazník dále umožňuje kvantifikovat tyto výroky z hlediska jejich síly a množství explorační. Samostatnou kapitolou při zpracování dat zůstává obsahová (tematická) analýza získaných výroků, tou se však v rámci tohoto sdělení nezabýváme.

Názory a zkušenosti s českou verzí metodiky berou v potaz předběžná pilotážní šetření a důkladnou týmovou diskusi při přípravě metody pro longitudinální výzkum. Data, ze kterých vyvozujeme některé psychometrické charakteristiky, byla pro potřeby této studie zpracována jen od menší části longitudinálního souboru. Jsou však průběžně doplňována a velmi brzy umožní upřesnění dosavadních výsledků (především separátní analýzy pro jednotlivé oblasti, ve kterých se závazky zjišťují).

Východním krokem pro analýzu dat byla kategorizace výroků podle předem stanovených kritérií. Míra shody tří posuzovatelů v tomto procesu dosahovala střední až vysoké úrovně. Důležité bylo, že posuzovatelé se nezaměřovali jen na samotný obsah výroku, ale že měli možnost díky videonahrávce a záznamu rozhovoru posoudit celkový kontext vzniku finálního výroku.

V rámci procesu posuzování výroků docházelo nutně k úvahám a následným diskusím, do jaké míry jsou výroky pouze artefakty dané metody a do jaké míry mají opravdovou důležitost v životě respondentů. Je třeba také zvažovat vliv

kontextu situace respondentů ze studie Elspac, kteří tematicky podobný rozhovor absolvovali již počtvrté. Domníváme se, že právě pečlivá analýza videonahrávky umožnila na tyto úvahy kvalifikovaně odpovědět. Zejména u klasifikace závazků vyššího typu byla míra shody vysoká, problematičtější zůstávají výroky hodnocené jako „názor“. V této kategorii můžeme najít vyjádření, která by sama o sobě mohla být osobně významná, ale dle celkového kontextu rozhovoru se tak nejedná. Pokud bychom kontext nevzali v úvahu, je velmi pravděpodobné, že některé výroky z této kategorie mohly být hodnoceny také jako vyšší typ závazku (např. bylo z rozhovoru evidentní, že jde o hodně obecný výrok bez osobního zakotvení, resp. se jednalo o situaci, kdy se respondent snažil vyhovět tazateli a „splnil výborně“ zadaný úkol).

Výsledky psychometrických analýz dotazníkové části metodiky potvrzují existenci dvou na sobě slabě závislých škál – síly závazku, která v sobě zahrnuje také jeho stabilitu, a množství explorační, představující zejména získávání informací a další prozkoumávání oblastí, které se závazek týká. Reliabilita těchto škál se pohybuje na střední úrovni. Domníváme se, že přidáním dalších položek, především exploračních, můžeme dosáhnout vyšší míry spolehlivosti dotazníku.

Některé originální položky z původního dotazníku mají v naší adaptaci a v našem kulturním prostředí poněkud jiný význam, než tomu bylo v nizozemské (resp. anglické) verzi. Dvě původně explorační položky (č. 9 a 11) dotazující se na možnou změnu názoru ohledně respondentova výroku se v naší analýze stávají součástí dimenze síla výroku. Toto zjištění považujeme za obsahově srozumitelné a logické. Čím silnější se zdá respondentův výrok být, tím je pravděpodobně neochotnější uvažovat o jeho změně. Síla závazku v sobě tak zahrnuje i jeho stabilitu v čase.

Další položkou, která se chová v jednotlivých oblastech odlišně a v celkovém hodnocení spadá do jiné škály než v původní metodice GIDS, je položka č. 1 „Děláte pro to něco?“. Původně vyjadřovala sílu závazku, pravděpodobně ve smyslu míry angažovanosti v oblasti výroku, v naší struktuře se však jeví spíše jako indikátor explorační. Domníváme se, že se může jednat o důsledek významového spojení „dělat něco – být aktivní – tedy explorační“. Takové jednání může zahrnovat explorační aktivity typu přemýšlení, komunikace o tématu, získávání informací apod. Při dalším využití adaptace našeho dotazníku bude vhodné tuto položku formulovat jasněji, aby v ní byl zřetelně vyjádřen původní smysl míry angažovanosti.

Zcela jsme z našich analýz vyloučili položku č. 3 „Dává vám to pocit, že víte, jak chcete žít?“, která se chovala velmi nestabilně. Z hlediska obsahové srozumitelnosti a interpretovatelnosti měla malou výpovědní hodnotu a nepřispívala k jasnějšímu významu ani jedné ze zjištěných dimenzí. Z videonahrávek je navíc zřejmé, že respondenti měli potíže s pochopením otázky, která si činí určité nároky na úroveň abstraktního myšlení. Během první pilotáže před zahájením longitudinálního výzkumu tato otázka nepůsobila respondentům nápadnější potíže, což mohlo být ovlivněno tím, že se jednalo o intelektově nadané studenty gymnázií. Navíc jsme neměli v pilotáži k dispozici dostatečné množství dat pro provádění statistických analýz.

Další výsledky týkající se vztahu mezi kategoriemi výroků a jejich silou i mírou explorační odpovídají našemu očekávání. Důvěryhodné výroky dosahovaly statisticky významně vyšší síly i množství explorační než výroky s nejistou důvěryhodností. Čím kvalitněji, z hlediska míry důležitosti či osobní zangažovanosti, se nám výrok jevil, tím byl kvantifikován dotazníkem jako silnější, s vyšší úrovní explorační aktivity. V případě síly závazku však můžeme, vzhledem k neprokázání statistické významnosti, hovořit pouze o trendu. Tento výsledek je poměrně překvapivý, předpokládali jsme, že kategorie „typ“ výroku bude silněji korelovat se

škálou síly závazku než s explorační škálou, avšak data naznačují opačný výsledek. Škála množství explorační je ve středně silném (statisticky významném) vztahu s typem výroku. Korelace se škálou síly závazku je slabší a statisticky významná jen v oblastech *život, svět a společnost a rodiče*.

V dalších analýzách se zaměříme na kategorizaci výroků od většího počtu respondentů, obsahovou analýzu jednotlivých výroků, rozdílnost typů výroků, tj. jejich kvality, v jednotlivých oblastech, genderové rozdíly. Předpokládáme, že díky této metodice získáme silný soubor proměnných, které budeme vztahovat k dalším sledovaným charakteristikám, které jsme získali (aktuálně a v předchozích vlnách longitudinálního šetření) na úrovni formování sebe-systému (např. globální sebehodnocení, styly identity, jasnost sebepojetí, osobní perspektiva formulovaná jako možná já), i na úrovni analýzy interpersonálních vztahů (k rodičům, autoritám, vrstevníkům), osobnostních charakteristik respondentů a jejich postojů k nejrůznějším aspektům každodenního života. Jak jsme již uvedli, novou verzi metodiky hodláme využít i v dalších etapách longitudinálního výzkumu, aktuálně při příštím psychologickém vyšetření v devatenácti letech (2010-11). Je zde tedy určitá šance, že data získaná metodikou GIDS pomohou popsat a porozumět dynamice proměn závazků, které považujeme za významné indikátory přeměny osobnosti adolescenta v dospělého.

LITERATURA

- Arnett, J. J. (2004): *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York, Oxford University Press.
- Bačová, V. (2003): Osobná identita – konstrukce – text – hledání významu. In: Čermák, I., Hřebíčková, M., Macek, P. (Eds.): *Agrese, identita, osobnost*. Tišnov. Psychologický ústav AV ČR, Sdružení SCAN, 231-248.
- Bačová, V. (2008): Identita v sociální psychologii. In: J. Výrost, J., Slaměnik, I. (Eds.): *Sociální psychologie*. Praha, Grada, 109-126.
- Berzonsky, M. D., Adams, G. R. (1999): *Reevaluating the Identity Status Paradigm: Still Useful after 35 Years*. *Developmental Review*, 19, 557-590.
- Blasi, A. (2000): Neither personality nor cognition: An alternative approach to the nature of the self. Paper presented at the Jean Piaget Society Conference, Montreal, June 1, 2000.
- Bosma, H. A. (1985): *Identity development in adolescence. Coping with commitments*. Unpublished doctoral dissertation. Groningen, University of Groningen.
- Bosma, H. A. (1992): *Identity in adolescence: Managing commitments*. In: G. R. Adams, T. P.
- Bosma, H. A. (1995): *Identity and identity processes: What are we talking about?* In: A. Oosterwegel, R. A. Wicklund (Eds.): *The self in European and North American culture: Development and processes*. NATO advanced science institutes series, 5-17. New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Bosma, H. A., Kunnen, E. S. (2001): *Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis*. *Developmental Review*, 21, 39-66.
- Bosma, H. A., Kunnen, E. S. (2008): *Identity-in-context is not yet identity development-in-context*. *Journal of Adolescence*, 31, 281-289.
- Bourne, E. (1978): *The state of research on ego identity: A review and appraisal (Part I)*. *Journal of Youth and Adolescence*, 7, 223-251.
- Erikson, E. H. (1968): *Identity: Youth and crisis*. New York, Norton.
- Greenwald, A. G., Pratkanis, A. R. (1984): *The self*. In: R. S. Wyer, T. K. Srull (Eds.): *Handbook of social cognition* 129-178. Hillsdale, NJ, Erlbaum.
- Grotevant, H. D. (1987): *Toward a process model of identity*. *Journal of Adolescent Research*, 2, 203-222.
- Gulotta, R. Montemayor (Eds.): *Advances in adolescent development: Adolescent identity formation*, 4, 91-121. Newbury Park, CA, Sage.
- Harter, S. (1997): *The Personal Self in Social Context: Barriers to Authenticity*. In: R. D. Ashmore, L. Jussim (Eds.): *Self and Identity*.

- ty. *Fundamental Issues*, 81-105. New York, Oxford University Press.
- James, W. (1890): *The Principles of psychology*. New York, Henry Holt.
- Ježek, S., Lacinová, L. (Eds.) (2008): *Fifteen-Year-Olds in Brno. A Slice of Longitudinal Self-Reports*. Brno, Masaryk University.
- Kroger, J. (2000): *Identity Development. Adolescence Through Adulthood*. Thousand Oaks, Sage Publications, Inc.
- Kroger, J. (2003): *Identity Development During Adolescence*. In: G. R. Adams, M. D. Berzonsky, (Eds.): *Blackwell Handbook of Adolescence*, 205-226. Malden, MA, Blackwell Publishing.
- Kukla, L. (2008): *Evropská dlouhodobá studie těhotenství a dětství – ELSPAC. Vox paediatricae*, 8, 5, 24-26.
- Kunnen, E. S., Bosma, H. A. (2003): *Fischer's skill theory applied to identity development: A response to Kroger. Identity: An International Journal of Theory and Research*, 3, 247-270.
- Lannegrand-Willems, L., Bosma, H. (2006): *Identity Development-in-Context: The School as an Important Context for Identity Development. Identity: An International Journal of Theory and Research*, 5, 85-113.
- Macek, P. (2003a): *Adolescence*. Praha, Portál.
- Macek, P. (2003b): *Identita jako proces: vývojový přístup a styly sebedefinování*. In: Čermák, I., Hřebíčková, M., Macek, P. (Eds.): *Agrese, Identita, Osobnost*, 180-200). Tišnov, Psychologický ústav AV ČR, Sdružení SCAN.
- Macek, P. (2006): *Psychologický výzkum identity: vyčerpané nebo nevyčerpatelné téma?* In: Blatný, M. (Ed.): *Metodologie psychologického výzkumu: konsilience v rozmanitosti*, 72-84. Praha, Academia.
- Macek, P., Lacinová, L. (Eds.) (2006): *Vztahy v dospívání*. Brno, Barrister & Principal.
- Marcia, J. (1966): *Development and Validation of Ego Identity Status. Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551-558.
- Marcia, J. (1980): *Identity in Adolescence*. In: J. Adelson (Ed.): *Handbook of adolescent psychology*, 159-187. New York, Wiley.
- Marcia, J. E. (1993): *The ego identity status approach to ego identity*. In: J. Marcia, A. Waterman, D. Matteson, S. Archer, J. Orloffsky (Eds.): *Ego identity*, 3-21. New York, Springer-Verlag.
- McAdams, D. P. (1997): *The case for Unity in the (Post) Modern Self*. In: R. D. Ashmore, L. Jussim, (Eds.): *Self and Identity*, 16-78. New York, Oxford University Press.
- Meeus, W., Iedema, J., Maassen, G., Engels, R. (2005): *Separation-individuation revisited: On the interplay of parent-adolescent relations, identity and emotional adjustment in adolescence. Journal of Adolescence*, 28, 89-106.
- Reitzle, M. (2006): *The connections between adulthood transitions and the self-perception of being adult in the changing contexts of East and West Germany. European Psychologist*, 11, 25-38.
- Smékal, V., Lacinová, L., Kukla, L. (2004): *Dítě na prahu dospívání*. Brno, Barrister & Principal.
- Smékal, V., Macek, P. (2002): *Utváření a vývoj osobnosti: Psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno, Barrister & Principal.
- Van Hoof, A. (1999): *The identity status field re-reviewed: An update of unresolved and neglected issues with a view on some alternative approaches. Developmental Review*, 19, 497-565.
- Waterman, A. S. (1999): *Identity, the identity statuses, and identity status development: A contemporary statement. Developmental Review*, 19, 591-621.

SOUHRN

Sdělení představuje první zkušenosti s českou adaptací metody GIDS, Groningen Identity Development Scale, H. Bosmy (1985) aplikované v rámci výzkumu sedmnáctiletých respondentů longitudinální studie ELSPAC (European Longitudinal Study of Pregnancy and Childhood). Jedním z cílů je stanovení závazků, které si mladý člověk formuje ve čtyřech oblastech – škola / volný čas / budoucí profese, přátelské / partnerské vztahy, život / svět / společnost a rodiče. Pro každou oblast je GIDS administrována ve třech krocích – rozhovor, formulace závazku, dotazník. Prostřednictvím dotazníku (11 položek) se zjišťuje síla závazku a míra explorační. V rámci našeho výzkumu byly výroky kategorizované z hlediska důvěryhodnosti (sugesce tazatelkou, dodržení pravidel, konzistentnost) a typu (subjektivní důležitost, osobní zaangażovanost, stabilita, zodpovědnost). Velikost souboru se lišila pro psychometrické analýzy dotazníku (N = 1200) a pro kategorizaci výroků (N = 124). Výsledky potvrzují existenci dvou relativně na sobě nezávislých škál – síly závazku, která v sobě zahrnuje také jeho stabilitu, a množství explorační, představující prozkoumávání oblasti, které se výrok týká. Reliabilita obou škál i dotazníku jako celku, se pohybuje na střední úrovni.

PŘÍLOHA 1: Ukázka jedné oblasti z rozhovoru – oblast rodiče:

Instrukce tazatelky: Pokud jsou odpovědi na následující otázky výrazně jiné pro každého z rodičů, tak, prosím, odpovídejte zvlášť za každého rodiče. (Kurzívou jsou možnosti, jak se dále doptat.)

1. V čem jsou pro vás vaši rodiče důležití? */Ovlivňují vás? Závisíte na nich? Jsou pro vás vzorem? Mají více životních zkušeností? ... /*
2. Čeho si na svých rodičích ceníte? Co vám na nich vadí?
3. Jak se k sobě chováte? */Jak spolu vycházíte? /*
4. Co očekáváte od svých rodičů? */Podporu? Důvěru? Svobodu/prostor? Peníze? /*
5. Existují nějaké věci (zkušenosti, myšlenky...), které si necháváte pro sebe, o kterých s rodiči nemluvíte? Proč?
6. Co si myslíte o způsobu života, jaký vedou vaši rodiče? Jak ho vnímáte vzhledem k sobě, chtěl/a byste také vést takový způsob života?
7. Jací jsou vaši rodiče ve srovnání s jinými dospělými, např. rodiči vašich přátel?
8. Existuje něco, co byste si přál/a změnit v tom, jak vycházíte se svými rodiči? Zkusil/a jste to někdy?
9. Vnímál/a jste vztah s rodiči vždy stejný, jaký ho vidíte teď? */Pokud ne, jaký byl dříve? Co a jak se změnilo?/*
10. Pokuste se, prosím, písemně shrnout, co je pro vás v této oblasti osobně nejdůležitější. Mluvili jsme o rodičích. Může to být i více věcí. (Pozn.: snažte se tuto formulaci říci co nejbližší manuálu!).

PŘÍLOHA 2: Dotazník

OBLAST:

1. Vybraný výrok: (sem napište výrok, který si respondent vybral)
2. Je to, co jste si napsal/a pro vás opravdu tak důležité, že jste pro to např. i ochoten/a něco udělat, nějak se angažovat, něčeho vzdát, je to pro vás závazek...? (i hypoteticky)
 - a) ano
 - b) ne
 - c) zatím ještě ne, ale v budoucnu si myslím, že určitě
 - d) jiná odpověď (uveďte jaká):
3. Jak dlouho si něco podobného myslíte? (asi měsíc; několik měsíců; asi rok; víc jak rok)
4. Jak jste k tomu dospěl/a? (dopíšte)
5. Děláte pro to něco?
6. Jak moc nad tím přemýšlíte?
7. Dává vám to pocit, že víte, jak chcete žít (chovat se, dělat něco, cítit se...)?
8. Zajímáte se, co si o tom (vašem názoru) myslí ostatní?
9. Mohl/a byste se toho vzdát?
10. Bavíte se o tom s druhými?
11. Myslíte si, že se toho budete držet i v budoucnosti?
12. Kdyby s tím někdo nesouhlasil, byl/a byste ochoten/na to i nahlas bránit?
13. Myslíte si, že můžete nahradit současné tvrzení jiným? (změnit na něj názor)
14. Jste o tom (svém názoru) přesvědčený/á?
15. Mění se to v poslední době?